

Wilýam SAROÝAN

Çağalar edebiýaty

AK ATYŇ BAŞDAN GEÇİRENLERİ

(Hekaýa)

Dokuz ýaşlarymdakam, durmuşyň iň lezzetli täsinliklerden doly hasap edilýän döwri menden başga bar kişi tarapyndan örän däl işge hasaplanylýan doganoglanym Myrat daňdan sagat dörtlerde öýümize gelip, ýatan otagymyň penjiresini kakyp, meni ukudan oýardy.

Ol:

— Aram — diýip, gygyran badyna tarsa ýerimden galdym. Ýöne penjireden seredenimde, men öz gözüme ynanyp bilmedim. Entek wagtyň gaty irdigine garamazdan, tomus günlerinde Günüň ir asmana galýandygy sebäpli, eýýämde daň agaryp ugransoň, häzir görýän zadymyň düşüş däl digine-hä anyk gözüm ýetip durdy. Doganoglanym Myrat, ynha, bir owadan ak atyň üstünde otyrды. Men kellämi daşaryk uzadyp, garşy-garşy gözümi owkaladym.

Myrat:

— Ýok, seň bu görýäniň düşüş däl-de, hakyky at. Eger münüp görmek isleýän bolsaň, çaltrak bol! — diýip, meni howlukdyrды.

Myradyň durmuşdan lezzet almagy başaryanlaryň biridigini mydama-da bilýärdim. Ýöne häzirki görýän zadym welin, özümi ynandyrardan has çökder gelýärdi.

Çagalykdan galan ilkinji ýatlamalarym at hakynda bolsa, ilkinji arzuwym ata münüp görmekdi. Hawa, arzuw etmek elmydama-da gowudyr welin, eli gysgalyk, arman, arzuwlaryň hasyl bolmagyna ýol beräýenok-da. Ana, şol sebäplem men häzir öz gözüme ynanyp bilemokdym.

Biz pukaradyk, hiç hili pulumyz hem ýokdy. Asyl

biziň tutuş neslimiz garyplykda doglup, garyplykda-da ýaşaýardy. Hiç kim, hatda maşgalamyzyň iň ýaşulusam garnymyzy doýurmak üçin puluň nireden alynýandygyna düşüňip bilenokdy. Emma garyp bolsak-da, özümiň juda dogruçyllygymyz bilen tanalýardyk. Biziň tirämiz öz dogruçyllyk endigini on bir asyra barabar wagt bäri dowam etdirip gelipdir, hatda iň baý halatlarymyzda-da durmuşa bolan garaýşymyz birjigem üýtgemändir. Birinjiden-ä, biz namysjaňdyk, ikinjidenem, dogruçyldyk. Onsoňam, biz gowulyk bilen erbetligiň arasynda tapawut goýup bilýän adamlardyk. Tirämizdäkileriň hiç biri her hili kynçylyga duçar bolsa-da, kesekiniň zadyna el urmazdy.

Şonuň üçin hem häzir öz öňümde şeýle ajap atyň durandygyny görsemem, onuň dem alşyny eşitsemem, düşüşümde-de, huşumda-da bu atyň Myradyňkydygyna-da, beýleki birimiziňkidigine-de hiç ynanyp biljek däl dim. Sebäbi men Myradyň munuň ýaly täsin aty satyn alyp bilmejekdigini gowy bilýärdim. Eger ol satyn alyp bilmeýän bolsa, diýmek, ol bu aty ogurlapdyr-da?! Ýöne meniň Myradyň ogurlyk edip biljekdigine-de onçakly ynanasym gelenokdy.

Garoglan tiresine degişli kişi hiç haçan ogurlyk etmez.

Başda men ata, soňam onuň üstünde oturan doganoglanyma göz aýladym. Şol pursat süňňümde düşündirip bolmajak üýtgeşik şatlyk gatşykly gussa duýgulary peýda boldy. Eger olaryň biri mende guwanç duýgusyny oýarsa, ikinjisi, gorky duýgusyny oýardy.

Men ahyrsoňy çydaman:

— Myrat, sen bu aty kimden ogurladyň? — diýdim.

Ýöne ol sowalyma jogap bermegiň deregine ýene-de:

— Ata münüp görmek isleýän bolsaň-a, çaltrak daşaryk çyk! — diýdi.

Diýmek, ol, hakykatdan hem, bu aty ogurlapdyr-da?! Özem meni ogurlyk ata münmäge çagyryp, ol «Ata münmelimi ýa-da münmeli dälmi?» diýen sowalyň jogabyny bermegi özüme goýýardy.

Ýöne maňa şol pursat münüp görmek üçin at ogurlamak, pul ogurlamakdan düybünden tapawutly ýaly bolup göründi. Belki, at asla ogurlyk hem dälmi?! Eger seniň köpden bäri ata ölemen münüp göresiň gelýän bolsa, şol arzuwyňy-da şeýle ýol bilen amala aşyran bolsaň, beýle etmiş ogurlyk hasap edip bolmaz ahyryn. Biz aty satmakçy bolamzok-da, oňa münüp biraz aýlanmakçy bolýarys. Biziň ony satmajagymyzam hakykat.

Men Myrada seredip:

— Eşiklerimi geýinýänçäm biraz garaş — diýdim.

— Bolýar. Ýöne çaltrak bol.

Men çalasyňlyk bilen eşiğimi geýdim-de, penjireden daşaryk böküp, doganoglanym Myradyň ardynda — atyň üstünde ornaşyklyja ýerleşdim.

Şol ýyl biz şäheriň çetinde, Walnut köçesiniň ugrunda ýaşaýardyk. Öýümizden aňyrdan bolsa üzümçilikdir bakja meýdanlary, suwly ýapdyr şähre gidýän inçejik ýodalar bardy. Biz üç minutyň içinde Olaýw köçesine ýetdik. Soňra biz aty çapdyryp başladyk. Howa diýseň ajaýypdy. Çapyp baryan atyň üstünde oturmak bolsa, örän ýakymlydy. Tirämiziň iň bir dälüşgesi hasaplanýan doganoglanym Myrat aýdyma hiňlenmäge durdy. Birdenem, «aňňymaga başlady» diýsem, has dogry bolsa gerek.

Her tirede bir kemaklyň bolşy ýaly, biziň tirämizde-de Myrat şeýleräk saýylýanlaryň biri hasaplanylardy. Myratdan öň daýawdan gür gara saçly, häsiýeti boýunça

diýseň gaharjaň, takatsyz, kimdir biri ýanynda nämedir bir zat hakynda gürrüň etmäge başlasa, «Zyýany ýok, asla üns berme» diýip, geplemäge maý bermeyän, San Jakuin jülgesinde iň bir murtlak adam bolan Hysrow daýymyz şu pisint adam saýylýardy.

Ýanyna habar bilen gelyäniň kimdiginiňem, näme hakda habar bermek isleýändiginiňem onuň üçin tapawudy ýokdy. Bir gezek ol murtuny oňardyp otyrka, dellekhana uzak aralykdan ylgap gelen Arak atly ogly öýleriniň ýanyandygyny habar berende, dellekçiniňem: «Ogluň «Öýümiz ýanyar» diýýär ahyryn» diýip janygyandygyna garamazdan, «Zyýany ýok, asla üns berme» diýip, ony yzyna ugradyp goýberipdi.

Doganoglanym Myrat işeňňir hem ýakymly adam bolan Zorabyň ogludygyna garamazdan, Hysrow daýymyzyň kemaklylygyny yzarlanlaryň biri hasaplanýardy. Görşüňiz ýaly, biziň tirämizde ýagdaýlar biraz başgaçarakdy. Bir adam öz oglunyň dünýa inmegine sebäp bolan atasydygyna garamazdan, onuň ruhy taýdan atasy bolup bilmeýärdi. Biziň tirämiziň ruhy taýdan tapawutlanmak hakdaky düşüňjeleri ir döwürden bäri çylşyrymlydy.

Hawa, biz ekin meýdanlarynyň arasy bilen aty çapyp barşymyza, Myrat aldygyna aýdyma zowladýardy. Birdenem, ol yzyna gaňryldy-da:

— Sen düş. Meň indi ýeke özüm çapjak — diýdi.

— Maňa-da ýeke özüme at çapmaga rugsat berermiň? — diýip, men özelenip başladym.

— Bu maňa däl-de, ata bagly. Häzir welin düş.

— At maňa-da üstüne münmäge rugsat berer.

— Biz entek muny görübereris. Meň atyň dilini tapyp bilýändigimi unutmagyn.

— Be, beýle bolsa, menem atyň dilini tapyp bilýän.

— Jan-saglygyň üçin şeýledir diýip umyt edýän. Düş indi.

— Bolýar, düşeyin. Ýöne maňa-da ýene ata mün-

Çeper eserleri bilen geçen asyrdan adygan amerikaly ýazyjy Wilyam Sároýan Kaliforniýa ştatynyň Frosno obasynda dogulýar. Onuň kakasy 1905-nji ýylda Ermenistandan Amerikanyň Nýu-Jersi şäherine göçüp barýar we ol ýerde üzümçilik ekerançylygy bilen meşgullanyp başlaýar. Ýöne kakasynyň 1911-nji ýylda duýdansyz aradan çykmagy Wilyama uly ury bolýar, ýetim galan Sároýan ýazyjy bolmak maksady bilen 15 ýaşynda mekdebi taşlaýar. Onuň 1934-nji ýylda «Story» žurnalynda zähmetsöýer ýazyjy hakda gürrüň berýän «Okgunly ýaş ýigit» atly ilkinji hekaýasy çap edilýär. Bu ussat ýazyjynyň 1500 sany kiçi görwürimli hekaýasy, 12 sahna eseri we 10 sany romany okyjylarda uly täsir galdyrdy. «Adamzat gülküsi» eseri, «Meniň adym Aram» atly hekaýalar ýygyndysy häli-häzir hem okyjylar tarapyndan söýlüp okalýan eserlerdir.

Ol ata Watany Ermenistana dürli ýyllarda baryp görýär. Şol ýerde ýazyjynyň «Meniň jüregim baýyrlarda» atly eseri Ýerewanyň G.Sundukýan adyndaky teatrynda sahnalaşdyrylýar. 1958-nji ýylda Pariže göçüp baran Sároýan ömrüniň ahyryna çenli şol ýerde ýaşaýar.

1981-nji ýylda aradan çykan ýazyjy öz wesýeti boýunça dogduk obasynda jaýlanýar.

WILYAM SARÓYAN
(1908 — 1981)

mäge rugsat bermelisiň — diýip, atdan düşen bady-
ma, Myrat ökjesi bilen atyň böwrüne kakdy-da, «Çap,
Wezirim» diýip, batly gygyrdy. Çarpaýa galan at kiş-
ňäp, bat bilen öňe okduryldy welin, men öz ýanymdan:
«Dünýäde atdan başga ajaýyp zat barmyka?» diýip oý-
landym. Otlary gurap giden meýdançanyň gyrasy bilen
atyny çapdyryp, suwly ýaby kesip geçen Myrat birsal-
lymdan soň üsti öl-myžžyk bolup, atyny säpjedip do-
lanyp geldi.

Eýýäm daň atyp, asmanyň ýüzi agaryp ugrapdy.

— Indi bolsa meniň gezegim — diýip, bada-bat atyň
jylawyna ýapyşdym.

Atdan böküp düşen Myradyň:

— Me! — diýip, jylawy maňa uzadanyna mähetdel
atyň üstüne mündüm, ýöne ol ýerinden gymyldaýynam
diýmedi.

Myrat:

— Nämä garaşyp dursuň? Dep onuň böwrüne! Biz
aty adamlar oýanmaka yzyna eltmeli ahyryn — diýdi.

Men onuň aýdyşy ýaly böwrüne bir depdim welin,
at edil halkisi ýaly kişňäp, çarpaýa galdy-da öňe ok-
duryldy. Ýöne ol bu gezek otlary guran meýdançanyň
aňrsyndaky suwly ýaby kesip geçmegiň deregine,
Dikran Halabýanyň üzümçilik meýdanyna tarap çapyp
gitdi-de, üzüm agaçlarynyň üstünden böküp başlady. Ol
meni ýere pylçaýança, ýedi sany üzüm agajynyň üstün-
den dagy böküp geçen bolsa gerek. At şonda-da badyny
gowşatman, çapyşyny ýazdyrman barýardy.

Aňyrdan ylgaşlap gelen Myrat:

— Men seň üçin ylgaş gelemok. Tur ýeriňden çalt-
rak. Biz atyň yzyndan ýetmeli. Sen bu tarapdan git,
men bolsa beýleki tarapdan gideýin. Eger üstünden ba-
raýsaň, mylaýym bolmaga çalyşgyn. Menem şu töwe-
reklerde bolaryn.

Men onuň aýdyşy ýaly, ýoluň ugry bilen ýöräp başla-
dym, doganoglanym bolsa ýaba tarap yöneldi.

Aty tapyp, ony yzyna alyp gelyänçäk, bir ýarym sa-
gat dagy wagt geçen bolsa gerek.

Myrat:

— Bolýar, atyň üstüne mün. Eýýäm hemmeler oýa-
nandyr — diýdi.

Men aladalanyp:

— Biz indi näme ediris? — diýip soradym.

Myrat:

— Biz muny ýa yzyna äkideris, ýa-da ertire çenli
bir ýerlerde gizläriz — diýip jogap berenden soň, onuň
känbir aladaly daldigine, aty yzyna eltmän, iň bolman-
da, ertire çenli bir ýerlerde gizlejekdigine düşünişip gal-
dym.

— Ýöne sen ony niredе gizlejek?

— Bir gowuja ýer-ä bilýän.

Onuň jogabyny eşidip: «Bä, köpden bäri daňdanlar

at çapyp, bu gün irdenem meniň ata münmäge höwe-
sekdigimi bilýändigini üçin ýanyma gelen bolaýmasyn»
diýip pikirlendim-de:

— Sen bu aty haçan ogurladyň? — diýip, ondan so-
radym.

— Kim at ogurlapmyşyn?

— Bolýar, aýt onda, sen bu aty köpden bäri çapyp
ýörmüň?

— Diňe şu gün irden çapyp görşüm.

— Sen meni aldaňok gerek?

— Elbetde, ýok. Birden biri üstümüzden geläýse, şu
söz seň bermeli jogabyňdyr. Men ikimiziňem ýalançy
bolmagymyzy islämok. Seniň bar bilýäniň biziň bu aty
diňe şu gün irden münüp başlandygymyzdyr.

— Bolýar.

Ol Fetwajýan atly bir daýhanyň birmahal guwanjy
bolan, häzir bolsa taşlanylan üzümçiligindäki ammara
tarap aty ýuwaşlyk bilen idip gaýtdy.

Biz aty ammarda gizläp, öýe tarap gaýdyp barýarkak
Myrat:

— Ata baş öwredäýmek birbada ýeňil düşmedi. Ilki-
ilkiler ol öz erkine çapjak bolup maňa eýgertmedi, ýöne
başda aýdyşym ýaly, atlaryň dilini tapyp bilýändigim
üçin, men ony tiz ýola saldym. Indi men oňa islän zady-
my etdirip bilýän. Atlar maňa düşüňärler — diýip, ata
baş öwredişi hakda gürrüň berip başlady.

— Sen muny nädip başaryañ?

— Men atlaryň dilini tapyp bilýän.

— Ýöne sen nädip atlaryň dilini tapyp bilýañ?

— Örän ýönekeý usul bilen.

— Şeýle mi, menem seniňki ýaly ýönekeý usul bilen
atlaryň dilini tapyp bilsedim.

— Sen entek çaga bolýañ. Hany, on üç ýaşyňa bir
ýet, onsoň ähli zada düşünersiň.

Men öýe gelemsoň, işdämenlik bilen ertirlik edin-
dim.

Şol gün agşamaralar öýümize oturmaga gelen Hys-
row daýym kofe içip, çilim tütedip oturyşyna köne oba-
ny ýatlap başlady. Edil şol wagt özi siriýaly, ýöne bu
obada ýekelige çydaman, ermeni dilini öwrenen Jon
Baýro atly daýhan gapydan girdi. Ejem myhmana kofe
bilen çilim getirip berdi. Ol kofeden owurtlap oturyşy-
na uludan demini aldy-da:

— Men bir aý mundan ozal ogurlanan ak atymy hä-
li-häzir hem tapyp bilemok. Onuň nädip duýdansyz ýi-
tirim bolandygyna hiç düşüнемок — diýdi.

Takatsyz Hysrow daýym:

— Zyýany ýok, üns berme. At dagy nämejik. Biziň
ählimiz ata watanymyzy ýitirmedikmi näme? Ýiten at
üçin aglap oturmagyň näme peýdasy bar? — diýip, ga-
harlandy.

— Elbetde, seniň üçin zyýany ýokdur, ýöne atymyň

ogurlanmagy meň üçin uly ýitgi. At bolmasa, paýtundan näme peýda?

— Hany, biderek zada kelläni agyrtmasana — diýip, daýym azgyryldy.

— Men her gezek şu ýere gelmek üçin 10 mil töweregi ýol geçmeli bolýan.

Hysrow daýym:

— Seniň aýagyň bar ahyrin — diýip, oňa gygyrdy.

— Meniň çep aýagym agyryr.

— Agyryňa ünsem berme.

— Men aty 60 dollara satyn alypdym.

— Men puluň yüzüne tüýküryň.

Näme jogap berjegini bilmedik daýhan ýerinden tur-da, gapyny bat bilen ýapyp, öýden çykyp gitdi.

Onuň yzyndan seredip galan ejem:

— Daýhan şeýle ýuka ýürekli adam. Ol öz ata watanyňy küýseýändir. Ýaşuly adam halyňa onuň bilen biraz mylaýymrak gürleşsem bolardy ahyrin — diýip, Hysrow daýyma igendi.

Daýhan çykyp giden badyna men Myratlaryň öýlerine tarap ylgadym. Şetdaly agajynyň aşagynda kiçijik serçäniň döwlen ganatyna em edip, onuň bilen gürleşip oturan Myrat meni gördi-de:

— Näme boldy? — diýip, sorady.

— Jon Baýro edil ýaňja öýümize gelip gitdi. Ol atynyň yzyna gaýtarylmagyny isleýär. At çapmagy öwrenýänçäm, ony yzyna gaýtarmajagyna maňa söz ber. Sen şonsuzam aty ön bir aý dagy saklapsyň ahyrin.

— Sen at çapmagy öwrenýänçäň, bir ýyla golaý wagt gerek bolajymasa.

— Diýmek, biz ony bir ýyllap saklarys.

Meniň sözlerime tarsi ýerinden galan Myrat:

— Näme? Sen Garoglan tiresiniň abraýyny ýere çalmagymy isleýäňmi? At hakyky eýesine gaýtarylmalydyr — diýip, gaharly gepledi.

— Sen aty haçan yzyna gaýtarmakçy? — diýip, men gyzyklandym.

— Iň azyndan alty aýdan — diýdi-de, Myrat elindäki serçeji goýberdi. Guşjagaz başda uçup bilmän, kösen hem bolsa, soň ol howada ganatlaryny galgadyp, ýokaryk göterildi-de, gözden gaýyp boldy.

Şeýlelikde, biz iki hepdeläp diýen ýaly günde irden aty gizläp goýýan ýerimizden — taşlanan üzümçilikden alyp gaýdardy-da, onda çapmagy öwrenerdik, ýöne her gezek meniň ýekelikde at çapmak gezegim ýetende, at üzüm agaçlyklarynyň üstünden böküp başlardy. Meni üstünden ýykansoňam, gaçyp giderdi. Şeýle ýagdaýlarda öz ýanymdan, «Myrat ýaly, menem ata baş öwretsedim» diýip arzuw ederdim.

Şeýle günleriň birinde aty gizlemek üçin Fetwajýanyň taşlanan üzümliğine tarap gidip barýarkak, şähre

ugran Jon Baýra gabat geldik.

Myrat: «Sesiňi çykarma. Özüm gürleşerin. Men daýhanlaryň dilini tapyp bilýän» diýip, maňa pyşyrdap düşündirdi-de:

— Ertiriňiz haýyrly, Jon Baýro! — diýip, onuň bilen salamlaşdy.

Aty ünsli synlap duran Jon Baýro:

— Ertiriňiz haýyrly bolsun, oğlanlar! Siziň atyňyzyň ady näme? — diýip sorady.

— Meniň kalbym — diýip, Myrat jogap berdi.

— Ajaýyp atyň ajap ady bar eken. Onuň birnäçe hepde mundan ozal ogurlanan atymdygyna müň paý güwä geçip biljek. Men onuň dişlerine göz aýlap bilerinmi?

— Elbetde.

Daýhan atyň dişlerine seretdi. Soňra:

— Dişlerem edil meň atymyň dişlerine meňzäp dur. Eger siziň eneňizi-ataňyzy tanamaýan bolsadym, olaryň neneşi dogruçyl adamdyklaryny bilmeýän bolsadym, onda bu atyň özümiňkidigini arkaýyn aýdyp bilerdim. Ýöne şonda-da siziň atyňy meniň atymyň agynjak ekiztaýy-da. Şu mahal meniň ýerimde şübheçil adam bolanlygynda, gözüniň görýänlerine däl-de, ýüreginiň aýdýanlaryna ynanardy. İşleriňiz oňuna bolsun! Sag boluň, meniň ýaşajyk dostlarym — diýdi-de, öz ýoluny dowam etdirdi.

— Sag boluň, Jon Baýro! — diýip, Myradam onuň bilen sagbollaşdy.

Ertesi gün irden biz aty Jon Baýronyň üzümçiligindäki atýatagyna eltip goýduk. Üýrmeselerem, biziň töweregimizden aýrylmaýan itlerden howatylanyp:

— Itler üýrüp başlarlarmyka öýdüp gorkýan — diýip, Myradyň gulagyna çawuş çakdym.

— Olar başga kişä üýrselerem, bize üýrmezler. Men itleriň dilini tapyp bilýän, arkaýyn bolay — diýdi-de, doganoglanym Myrat gollaryny atyň boýnundan aýlap, gujaklap, maňlaýyny atyň maňlaýyna degirdi. Soň gersine kakdy-da, onuň bilen hoşlaşdy.

Şol gün agşamara Jon Baýro paýtunynda öýümize geldi-de, özüniň ogurlanyp, soňam yzyna gaýtarylan atyny ejeme görkezdi.

— Men-ä näme pikir etjegimem bilemok. Hudaýa şükür, at öňküsinden has çeyä, güýçli.

Myhman jaýynda oturan Hysrow daýym onuň gürünlerini diňlemäge takaty ýetmän, «Bolýar, ýuwaş bol indi! Atyň yzyna gaýtarylypdyr. Üns berme» diýip, elini salgap goýberdi.

*Iňlis dilinden terjime eden
Timar MÄMMETGURBANOWA.*